

Вода, рейки та ракети

Нова геополітика транспортних і водних маршрутів між Південною і Центральною Азією

Кашмірський теракт 22 квітня запустив ланцюг подій, які швидко перетворили транспортні та водні артерії Євразії на лінії геополітичного суперництва. Індія відповіла на напад чотириденною повітряно-ракетною операцією «Сіндур» і 23 квітня вперше за 65 років в односторонньому порядку призупинила дію Договору про води Інду – унікального режиму розподілу ресурсів між Делі та Ісламабадом.

Конфлікт одразу вийшов за рамки локального інциденту: під загрозою опинилися китайські інвестиції в Пакистан і водна безпека Південної та в перспективі – Центральної Азії. Така ситуація спонукає Китай посилювати акцент на співпраці у сфері безпеки, особливо на тлі майбутнього саміту «Китай – Центральна Азія».

Країни Центральної Азії, своєю чергою, не хочуть перетворюватися на пасивних гравців і намагаються ініціювати власні формати підвищення взаємопов'язаності Центральної та Південної Азії – такі, як «Термезький діалог».

КПЕК як можливість і ахіллесова п'ята «Поясу і шляху»

Головною слабкою ланкою стала серцевина «Поясу і шляху» – Китайсько-пакистанський економічний коридор (КПЕК). За десятиліття в КПЕК вкладено близько \$65 млрд; у Пакистані працюють тисячі громадян КНР, а порт Гвадар замикає сухопутний маршрут із Сіньцзяна до Аравійського моря. Однак ракети над Белуджистаном і безпілотники над Карачі показали, що за будь-якого витка напруженості ця альтернатива Малаккській протоці стає вразливою, ставлячи під сумнів ефективність вкладень і безпеку персоналу.

Малаккська протока – життєво важлива морська артерія для Китаю:

через неї проходить близько 80 відсотків його імпортої нафти, 60 відсотків загальної морської торгівлі та понад 70 відсотків експорту нафти і СПГ. Оскільки Китай покриває приблизно 60 відсотків свого споживання нафти за рахунок імпорту, залежність від цього вузького (2,8 км у найбільш малому місці) маршруту, яким щорічно ходять десятки тисяч суден і який не контролюється Китаєм, стає критичною.

У 2003 році лідер КНР Ху Цзіньтао назвав цю вразливість «малаккською дилемою»: у разі блокади з боку США або Індії можлива серйозна економічна і логістична криза. Тому внутрішня стабільність Пакистану і країн Центральної Азії набуває стратегічного значення – через великі інвестиції та використання їхніх територій як маршруту в обхід Малаккської протоки.

*Зрив Договору про води
Інду посилив тиск на
Ісламабад навіть більше,
ніж удари індійської
авіації*

23 квітня Комітет безпеки Індії призупинив дію Договору про води Інду 1960 року до «переконливого і безповоротного припинення пакистанської підтримки тероризму». На сьогодні призупинення залишається чинним. Зрив Договору про води Інду посилив тиск на Ісламабад навіть більше, ніж удари індійської авіації.

За повідомленнями індійських ЗМІ, дефіцит водних ресурсів Пакистану становить близько 21 відсотка. Обсяг води у двох ключових греблях скоротився приблизно на 50 відсотків, стік річок – на 15 відсотків порівняно з аналогічним періодом минулого року.

Басейн Інду забезпечує водою 80 відсотків зрошуваних земель Пакистану. Її втрата вже ускладнює посівну та змушує шукати шляхи компромісу з Індією або альтернативи – що може створити новий виток напруженості. Економічні наслідки миттєво позначаються на держфінансах, а отже, і на здатності обслуговувати кредити за проектами КПЕК.

Китайський мегапроект

Пекін реагує традиційно – нарощує зусилля зі створення альтернативних маршрутів. 1 травня 2025 року на киргизькій ділянці офіційно стартувало будівництво залізниці Китай – Киргизстан – Узбекистан. Ця лінія скоротить шлях від Кашгара до Андижана на 900 км і створить «сухий порт» у Ферганській долині – поза досяжністю індійських ракет.

Паралельно Китай просуває проєкт трансфганської магістралі, що дасть змогу вивести вантажі до Перської затоки, оминаючи нестабільний Карачі і Малаккську протоку. Для Китаю надійні маршрути через Центральну Азію стають не просто альтернативою, а страховкою вищого пріоритету.

Цією стратегією Китай фактично створює стратегічне транспортне кільце впливу, яке дозволить оминати вразливі місця залежно від ескалації ситуації.

Вода як інструмент тиску

У тіні транспортних конфліктів формується не менш небезпечний водний порядок денний. Призупинення Договору про води Інду між Індією та Пакистаном опосередковано ускладнює і водні відносини Пакистану з Афганістаном – через спільну водну систему та відсутність аналогічної угоди між ними.

За даними пакистанських фахівців, річка Кабул постачає до Інду значний обсяг води, більшу частину якого Афганістан використовує самостійно. Це зменшує приплив до Пакистану та посилює водний дефіцит, наближаючи країну до критичних показників.

Через відсутність формального договору з Афганістаном, що має юридичний пріоритет як ранній розробник, Пакистан не має гарантій стабільних надходжень. При цьому Індія може обмежити приплив східними притоками, створюючи подвійний тиск і стратегічну вразливість.

*На тлі танення
льодовиків Паміру і
Гімалаїв зміна водних
режимів може
спричинити ланцюгову
реакцію – від
торговельних збоїв до
міграційного тиску всією
дугою від Белуджистану
до Ташкента*

Афганістан, не пов'язаний міжнародними зобов'язаннями, продовжує розвивати свою водну інфраструктуру, послаблюючи переговорні позиції Пакистану і загрожуючи його довгостроковій водній безпеці.

Індійське фінансування гребель в Афганістані сприймається в Ісламабаді як стратегічна загроза – сигнал, що водна карта стає елементом військово-політичного тиску.

Така ж логіка тепер рухається на північ. Афганський канал Куш-Тепа, що будується, має відводити до 10 куб. км води на рік, близько 20 відсотків середньорічного стоку Амудар'ї. Якщо роботи завершать до 2027-го, Узбекистан і Туркменістан ризикують втратити до 15 відсотків обсягів, необхідних для бавовни і продовольчого зерна. Уже зараз журналісти й аналітики відзначають вплив каналу на надходження води в цих країнах.

Казахстан, своєю чергою, попереджає: зниження рівня Амудар'ї може вплинути і на Сирдар'ю. Ефект Куш-Тепи загрожує перетворити Центральну Азію на заручника південноазійського водного конфлікту. Незважаючи на відсутність формальних домовленостей з Афганістаном, країни регіону вже роблять кроки до налагодження стійкого діалогу з Кабулом. Головний аргумент: народ Афганістану також має право на використання ресурсів Амудар'ї – особливо на тлі поглиблення водної кризи, що посилюється, наприклад, у Кабулі.

Хоча експерти стверджують, що погрози від каналу дуже надумані, відмова Індії від Договору про води Інду створює прецедент: якщо верхів'я можуть «переглянути» міжнародний договір, то чому б Талібану не заявити такі ж права на Амудар'ю? Руйнується останній аргумент про недоторканність водних договорів. На тлі танення льодовиків Паміру і Гімалаїв зміна водних режимів може спричинити ланцюгову реакцію – від торговельних збоїв до міграційного тиску всією дугою від Белуджистану до Ташкента.

На перехресті доріг та інтересів великих держав

У цих умовах Росія знаходить нову нішу: пропонуючи Кабулу реконструкцію тунелю Саланг і участь у будівництві трансафганської залізниці з «широкою колією», Москва пов'язує свою логістику з Індією через територію, де Китай поки що виступає тільки кредитором. Дві євразійські держави незримо балансують одна одну, а країни Центральної Азії стають простором перехресних інфраструктурних проєктів, що конкурують.

Для Європейського союзу криза в Кашмірі та на Амудар'ї – не віддалена загроза, а сигнал тривоги. Брюссель просуває стратегію Global Gateway, а саме Середній коридор в обхід Росії. Але будь-який транспортний або зелений коридор буде настільки надійним, наскільки стійкі його водні та аграрні основи. Якщо рівень Амудар'ї критично впаде, країнам регіону доведеться вибирати між експортом

контейнерів і власними рисовими полями.

Для компаній з Європи, Китаю та Росії, які вже інвестують у залізничні термінали в регіоні, це означає, що логістика більше невіддільна від водної дипломатії. ЄС варто зайняти активнішу позицію в питаннях, де в нього є компетенції – управління водними ресурсами, «зелене» фінансування і транскордонна стійкість.

Поки Делі та Ісламабад обмінюються ракетами і греблями, вікно для попереджувальної водно-інфраструктурної дипломатії ще відкрите. Зараз у Брюсселя і країн Центральної Азії є шанс задати правила гри, а не підлаштовуватися під чужі – на тлі річок, що пересихають, і коридорів, що палають.



Ельданіз Гусейнов

Ельданіз Гусейнов (Eldaniz Gusseinov) - позаштатний науковий співробітник Центру євразійських досліджень імені Гейдара Алієва Університету імені Ібн Халдуна (Стамбул), а також співзасновник консалтингової компанії Nightingale Intelligence International, що займається політичним прогнозуванням. Спеціалізується на європейських і міжнародних дослідженнях, приділяючи особливу увагу зовнішній політиці Європейського союзу та його взаємодії з країнами Центральної Азії, а також аналізу зовнішньополітичних процесів у Центральній Азії.

